

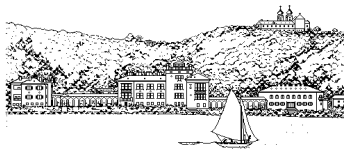
Tudomány - áltudomány - tudományos tévedés?

9. rész: Tótágast áll a Balaton

A bélyeggyűjtők legnagyobb álma egy olyan ritka bélyeg megszerzése, amelyen pl. II. Erzsébet brit királynő arcmása a feje tetején áll, vagy fordítva látszik egy felirat, mert a nyomdász a dúcon tévedésből fordítva rögzítette a klisé. De megeshetek hasonlóak a térképkiadások során is? Jogosan feltételezhető ez, mert a Balatont ábrázoló korai térképek a tihanyi félszigetet a XVIII. századig következetesen hol szigetként ábrázolják, ilyen pl. Lázár deák térképe (1. kép), hol félszigetként, de a déli parthoz kapcsolva az északi helyett, mint azt Wolfgang Lazius, Gerardus Mercator, és John Speed-é fennmaradt térképei mutatják (2., 3. és 4. kép). Ezek a térképeken gyakran az egyes települések elhelyezkedése is a mai valóság tükörképét mutatja, bár a falvak egymáshoz való orientáltsága pontos. A földrajztudósok évszázadokon át szorongva kutatták ennek okát, mert természettudományos magyarázata nemigen akadt ezeknek a meghökkentő térképi ábrázolásoknak. Sem földrengés, sem a Balaton-környék domborzatát átalakító más olyan, mély tektonikai esemény nem fordult elő a Kárpát-medencében emberemlékezet óta, amely egy földrajzi régiót tavastól, folyóstól, település-hálózatától egyik reggelre észrevétlenül átfordított volna egy korábbihoz a mai helyzetbe. A geodézia módszereinek, a történelmi eseményeknek, és a korai Balaton-térképek rajzolóit, elsősorban Lázár deák és Mercator életének együttes tanulmányozása hozta meg a magyarázatot illetően:

Lázár deák, Bakócz Tamás esztergomi érsek titkára volt, és a XVI. század elején mérte fel az országot, s a szép kivitelű térkép, a Tabula Hungariae valamikor 1514 és 1528 között, de bizonyítottan Lázár deák halála után jelent meg Bécsben. A térképet a deák halála miatt Collimitius Tanstetter Georg bécsi egyetemi tanár és Cuspinianus Spiesshaimer Johann udvari történész rendezte sajtó alá. A térképen a Balaton középtűt S-alakban megbicsaklik, a tó tájolása teljesen hibás, és Tihany egy sziget. Mi történhetett? Nos, amikor a deák korai halála után bécsi kollégái a felmérési térképszelvényeket egy térképpé illesztették össze, pontatlanul jártak el! Néhány szelvényt összecseréltek, s a tihanyit nem tudván hová illeszteni, meg különben is zömmel víz vette körül a szárazulatot, betették a tó közepébe. De el kell ismerni, hogy még így is nagy teljesítmény volt a terepmunkában részt nem vevő bécsi kollégák részéről a rengeteg, feltehetően ezres nagyságrendű Lázár-deák féle szelvény, vázlat összeillesztése, akár egy puzzle-képé manapság, majd egybe rajzolása, illusztrálása, végül a klisé előrajzolása, fába metszése, nyomtatása, majd a nyomatok színezése! Hiszen a térképészet abban az időben szó szerint „lépésről lépésre” történt! Mentek a térképészek a terepen, követve egy vízvászlót, vagy egy folyót, s horizonttól horizontig csak rajzoltak, és rajzoltak. És úgy, hogy abban az időben még órájuk és iránytűjük sem nagyon volt a tájolóhoz! A kész képeket pedig sorszámozva a bőrtáskába tették. És gondoljuk csak el, mi minden történhetett azzal a bőrtáskával és a gazdájával a sok éven át tartó országjárás során! Amikor már megöszült a legény mire végzett a munkával! Hát így esett meg az ős-hiba Lázár deák térképén!

Ami azután következett, az már inkább a történelem. A törökökkel való hadihelyzet felőli tájékozódás igénye az európai uralkodók zömének, Velencének, s magának a Pápnak is közvetlen érdekében állt. A török uralom alatt viszont nem volt lehetőség a korábbi szelvényeket részletesen a helyszínen ellenőrizni és átrajzolni. A későbbi térképszerkesztők imitt-amott figyelembe vették ugyan a legnyilvánvalóbb hibákat, így tehát eljutott a hír, hogy Tihany nem is sziget, hanem a

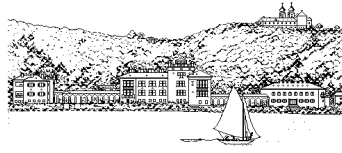

parthoz van az bizony csatlakozva! Így Wolfgang Lazius 1556-ban korigált is, de rosszul! Az északi helyett a déli parthoz ragasztotta Tihanyt! És ezt az ábrázolást vette át Gerardus Mercator flamand térképész, aki egyébként szintén meghalt, mielőtt kiadhatta volna Magyarország-térképét. Így az fia, Rumold Mercator gondozásában jelent meg 1595-ben. Gerardus Mercator egyébként világhírű térképész és képmetsző volt. Az igényesebb ajándékboltjainkban manapság vásárolható kis, bekeretezett, gyöngyházfényű, színes, Amerikát, Afrikát, Európát és Indiát ábrázoló korabeli térkép utánzatok forrása is Mercator világtérképe. Ő vezette be továbbá a kurzív (italic) betűtípust, valamint alkalmazta először az „atlasz” szót is a térképgyűjtemények megnevezésére.

A Balaton és környéke 1688-ban szabadult fel a török iga alól és került a veszprémi káptalan birtokába. Ettől kezdve nyílt ismét lehetőség keresztény tudósok számára, hogy újra felmérjék a területeket, többek között a birtokhatárok pontosítása és újra jelölése céljából. Egyértelműen az Oszmán Birodalom visszahúzódása után, a XVIII. század elején kerül helyére a sok földrajzi tévedés, és elkövetett ábrázolási hiba, amely 200 éven át, Lázár deák óta konzerválódott a korabeli térképeken.

1. kép: Lázár deák Balatonja (1514-1528 körül)

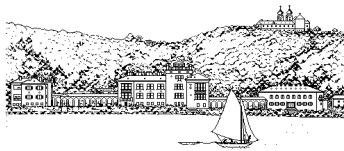

2. kép: Wolfgang Lazius Balatonja (1556)

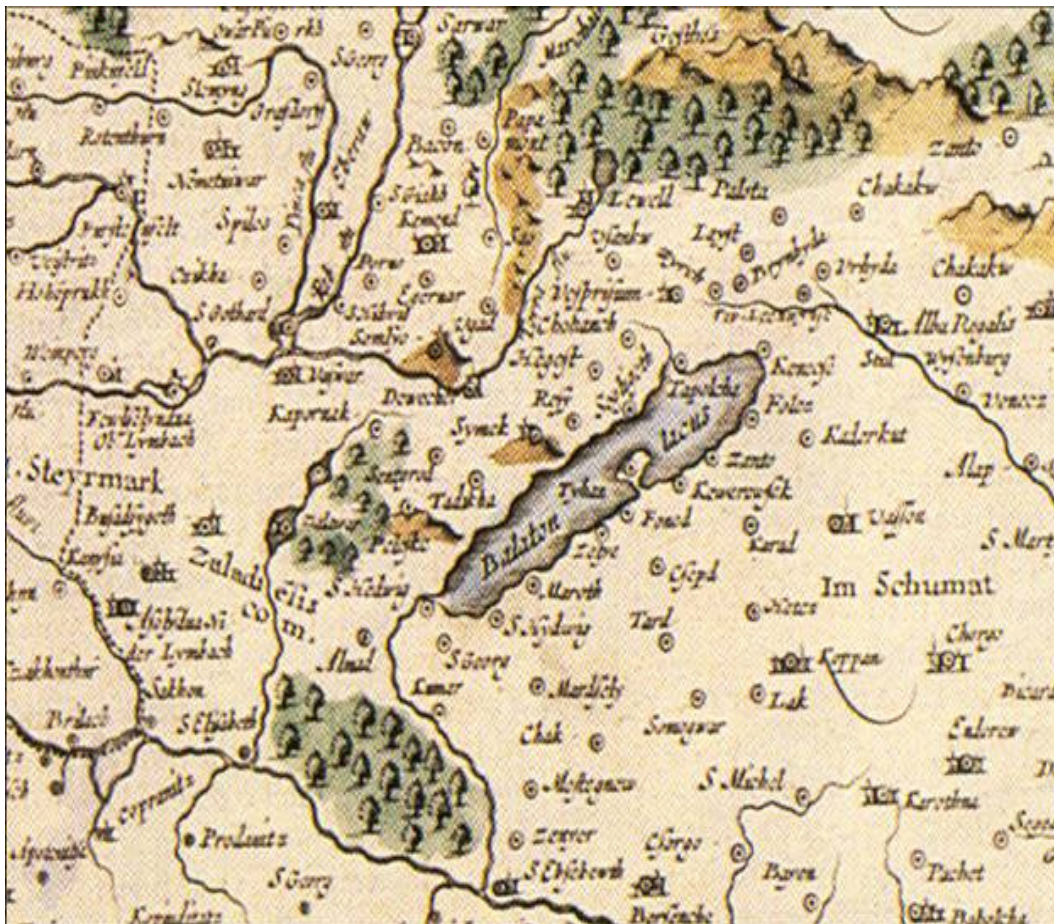

3. kép: Gerardus Mercator Balatonja (1595)

4. kép: John Speed Balatonja (1626)

Folytatása következik.

Prof. G.-Tóth László, DSc
MTA, BLKI, Tihany

Forrás: Hrenkó Pál. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 14. (1979): 245-260.